

Л.В. БЕРЕЖНА*

(Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна)

О.І. СНИТЮК**

(Черкаський державний технологічний університет м. Черкаси, Україна)

Шлях до стійкої фінансової інклюзії в Україні: аналіз актуальних проблем

Стаття присвячена оцінці наявних проблем у сфері фінансової інклюзії в Україні та окресленню перспектив і механізмів їх вирішення. Систематизація та узагальнення існуючих напрацювань світовими регуляторами фінансових послуг засвідчили, що проблеми, які аналізуються в статті, притаманні в тій чи іншій мірі й іншим країнам. Дослідження питання оцінки актуальних потреб фінансової інклюзії в Україні в статті здійснено в такій логічній послідовності: визначення головної ідеї та напрямків формування стійкої фінансової інклюзії, оцінка рівня доступності фінансових послуг, аналіз фінансової грамотності та захисту прав споживачів фінансових послуг, визначення ролі Національного банку України, заходів, дій та нормативно-законодавчої бази щодо розроблення програми з підвищення фінансової інклюзії. Для досягнення поставленої мети використано методи аналізу та синтезу, порівняння та узагальнення, аналогії та групування, графічний і табличний методи, періодом дослідження обрано роки з 2011 до 2017 включно. Об'єктом дослідження є споживачі та провайдери фінансових послуг в Україні, оскільки саме вони визначають рівень та стійкість фінансової інклюзії. Представлено результати емпіричного аналізу розвитку інфраструктури для доступності безготівкового розрахунку по регіонах України, ризиків споживачів фінансових послуг щодо розміщення та використання власних і залучених коштів, проблем, пов'язаних із функціонуванням небанківських фінансових установ, а також прогалів в законодавчому забезпеченні щодо захисту прав споживачів. Проведений аналіз дозволив виділити проблеми та окреслити перспективи і напрямки дій регуляторів фінансових послуг щодо забезпечення стійкої фінансової інклюзії та розвитку фінансового сектору України на найближчу перспективу. Дослідження емпірично підтверджує та теоретично доводить, що рівень фінансової інклюзії в Україні за своїми показниками хоч і відповідає середньому світовому, але значно відстає від показників високорозвинених країн. Результати проведеного дослідження можуть бути корисними для регуляторів та держави загалом, а також для провайдерів та споживачів фінансових послуг.

Ключові слова: фінансова інклюзія, доступність фінансових послуг, фінансова грамотність, захист прав споживачів фінансових послуг, регулятори фінансового ринку, безготівкові розрахунки.

DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-2\(84\)-71-80](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-2(84)-71-80)

L.V. BEREZHNA

(Cherkasy State Technological University, Cherkasy, Ukraine)

O.I. SNYTIUK

(Cherkasy State Technological University, Cherkasy, Ukraine)

The Path to the Sustainable Financial Inclusion in Ukraine: Analysis of the Current Issues

The article is devoted to the assessment of existing problems in the field of financial inclusion in Ukraine and the identification of prospects and mechanisms for their solution. Systematization and generalization of the existing developments by global regulators of financial services have shown that the issues analyzed in the article are inherent

* **Бережна Леся Віталіївна**, доцент кафедри фінансів Черкаського державного технологічного університету (м. Черкаси), кандидат економічних наук, доцент.

** **Снитюк Оксана Іванівна**, доцент кафедри фінансів Черкаського державного технологічного університету (м. Черкаси), кандидат економічних наук, доцент.

to some extent to other countries. The article carries out the study of the actual needs assessment of financial inclusion in Ukraine in the following logical order: determination of the main idea and directions of establishing sustainable financial inclusion, assessment of the financial services' availability level, analysis of financial literacy and consumer protection of financial services, defining the role of the National Bank of Ukraine, measures, actions and normative and legislative framework for developing a program for increasing financial inclusion. The article features the methods of analysis and synthesis, comparison and generalization, analogy and clustering as well as graphical and tabular methods, the research covers the period from 2011 to 2017 inclusive. The research subject includes consumers and providers of financial services in Ukraine, since they determine the level and financial inclusion stability. The article presents the results of the empirical analysis of infrastructure development for the availability of non-cash payments by regions of Ukraine, risks of financial services consumers for the placement and use of their own and borrowed funds, issues related to the operating of non-bank financial institutions, as well as gaps in legislative protection of consumer rights. The analysis made it possible to identify problems and determine the prospects and directions for the actions of financial services regulators to ensure sustainable financial inclusion and the development of the financial sector of Ukraine for the near future. The study empirically confirms and theoretically proves that despite the fact that the level of financial inclusion in Ukraine corresponds to the world average on its indicators, at the same time it significantly lags behind the indicators of highly developed countries. The results of the study may prove to be useful to regulators and the State in general, as well as to providers and consumers of financial services.

Keywords: financial inclusion, availability of financial services, financial literacy, protection of the rights of financial services consumers, financial market regulators, non-cash payments.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть центральні банки країн, міжнародні організації та інші регулятори фінансового ринку акцентують свою увагу на необхідності та важливості для сучасного світу фінансової інклюзії, як одного з головних чинників економічного зростання та важливого фактору соціальної рівності. Це зумовлює необхідність всебічного дослідження та вивчення стану, проблем, перспектив, напрямків, дій та стратегій стейкхолдерів щодо можливості, здатності та рівня залучення різних верств населення до фінансових послуг. Адже підвищення рівня фінансової інклюзії дозволяє регуляторам та державі загалом через мобілізацію заощаджень, інвестування у розвиток економіки держави, диверсифікацію фінансової системи залучати всі верстви населення до економічної системи, провайдерам фінансових послуг забезпечує збільшення кількості споживачів, а самим споживачам – можливість ефективніше та зручніше використовувати сучасні фінансові послуги, підвищуючи таким чином особистий добробут. Фінансова інклюзія сприяє зростанню економіки, підвищенню та стабілізації доходів, ефективнішому управлінню активами, зменшенню вразливості від економічних криз. Саме тому, аналіз наявних проблем у сфері користування фінансовими послугами в Україні та окреслення перспектив і механізмів їх вирішення потребує особливої уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Забезпечення стійкої фінансової інклюзії є відносно новим напрямком функціонування світових регуляторів. У своїй більшості практичні аспекти їх діяльності базуються на дослідженнях, проведених Світовим банком [25], Агенцією США з міжнародного розвитку (USAID) [18], Консультативною групою з надання допомоги бідним (Consultative Group to Assist the Poor) [21], які визначали рівень світового універсального доступу до фінансових послуг та сприяли політиці розширення доступу до таких послуг для незаможних верств населення. Також виклики та досвід окремих

країн, платіжних систем та міжнародних компаній в забезпеченні фінансової інклюзії та цифровому розвитку суспільства розглядали Я. Тейлор [24], Г. Сьодерберг [23], М. Квіткін [6], Т. Овчарек [22], О. Капустіна [5] та ін. Поряд з цим у публікаціях М. Шкріб [20], М. Відякіна та Д. Яблоновського [3] аналізується роль «фінансових включень» у сприянні кращому життю населення та наводяться рекомендації щодо подолання його фінансової неграмотності в Україні. Однак, комплексному аналізу основного спектру проблем, які притаманні українському ринку фінансових послуг, практично не приділено уваги. Таким чином, огляд останніх публікацій підтверджує актуальність обраної теми даного дослідження.

Мета статті полягає у проведенні оцінки наявних проблем у сфері фінансової інклюзії в Україні та окреслення перспектив і механізмів їх вирішення.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети авторами використано такі методи, як аналіз та синтез, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, порівняння та узагальнення, аналогії та групування, графічний і табличний методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявні дослідження фінансової інклюзії [3-6, 20-25] показали, що це явище є доволі новим поняттям, яке стрімко посідає одне з головних місць у стратегіях центральних банків та світових фінансових організацій.

За визначенням Міжнародної мережі з фінансової освіти (INFE) Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) фінансова інклюзія є процесом просування доступного, вчасного та повноцінного доступу до широкого спектру фінансових продуктів і послуг, поширення їхнього використання серед всіх прошарків суспільства через впровадження існуючих та інноваційних підходів включно з фінансовою обізнаністю та освітою з метою просування як фінансового добробуту, так і економічної та соціальної інклюзії [19].

Фінанси та оподаткування

У той же час, Національний банк України під фінансовою інклюзією розуміє створення умов для залучення усіх сегментів населення та бізнесу до користування різноманітними фінансовими послугами, які доступні за інфраструктурою та ціною, офіційно урегульовані та відповідають потребам населення з метою стимулювання економічного зростання країни та зменшення соціальної нерівності у суспільстві [19].

Узагальнено трактування фінансової інклюзії навів М. Відякін директор департаменту стратегії та реформування Національного банку [3]. За його баченням фінансова інклюзія – це можливість, здатність та рівень залучення різних верств населення до фінансових послуг.

Отже, виходячи із наведених визначень, стає очевидним, що головна ідея фінансової інклюзії – це користування фінансовими послугами для підвищення добробуту населення.

Фінансова інклюзія – це дуже важливий крок у нашому прогресі до більш розвиненого та інтегрованого у фінансову систему суспільства. Це – шлях до розвитку ринку фінансових послуг, який би відповідав потребам його користувачів.

Відаючи належне різноманітним дослідженням Світового банку [25], Агенції США з міжнародного розвитку (USAID) [18] та Національного банку України [4, 19], стає зрозумілим, що запорука формування стійкої фінансової інклюзії знаходиться у трьох площинах (рис. 1):

1) доступність фінансових послуг, тобто можливість користувача дійсно скористатися послугою через контакт із фінансовим посередником;
2) фінансова грамотність, тобто здатність споживача здійснити усвідомлений вибір послуги, повністю розуміючи вигоди та ризики від користування нею;

3) захист прав користувача – гарантія безпечного, прогнозованого та якісного надання послуги, яка забезпечена третьою стороною.

Розглянемо більш детально кожен із зазначених компонентів.

1. Доступність фінансових послуг.

За підрахунками Світового банку, у 2011 році серед дорослого населення України 41 % мали принаймні один банківський рахунок [4]. За шість років, тобто у 2017, цей показник зріс та становив уже 63 % (табл. 1).

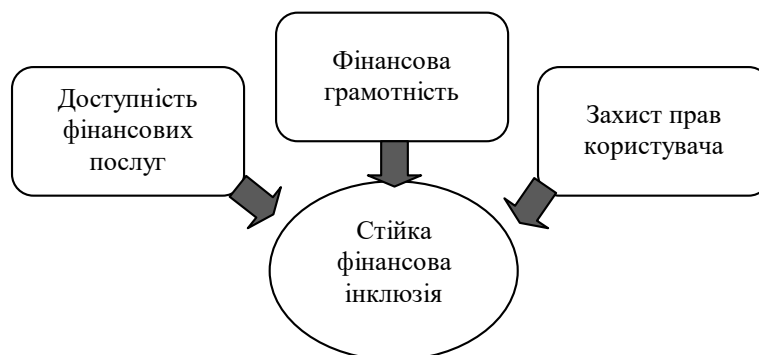

Рис. 1. Компоненти фінансової інклюзії

Таблиця 1

Інформація про відкриті банківські рахунки в країнах у 2017 р.

Країна	Частка дорослого населення, яке має принаймні один банківський рахунок, %	Частка дорослого населення, яке не має жодного банківського рахунку, %
Австрія	98	2
Білорусь	81	19
Вірменія	48	52
Королівство Нідерланди	100	0
Королівство Данія	100	0
Угорщина	75	25
Україна	63	37
Чеська Республіка	81	19

Джерело: [12].

Таким чином, показник України на рівні середнього у світовому масштабі, проте нижчий в порівнянні з країнами Європи. В той же час, 37 % (більше третини) дорослого населення не мають жодного відкритого рахунку.

До основних причин, які притаманні й іншим країнам, і які не дозволяють активно розвивати ринок

фінансових послуг в Україні, можна віднести неможливість скористатись послугою через її фізичну недоступність для мешканців певних територій. Так, зокрема одним із показників, які характеризують рівень доступу до рахунків клієнтів, є відношення кількості терміналів до чисельності населення, яке проживає в регіоні (див. рис. 2, 3).

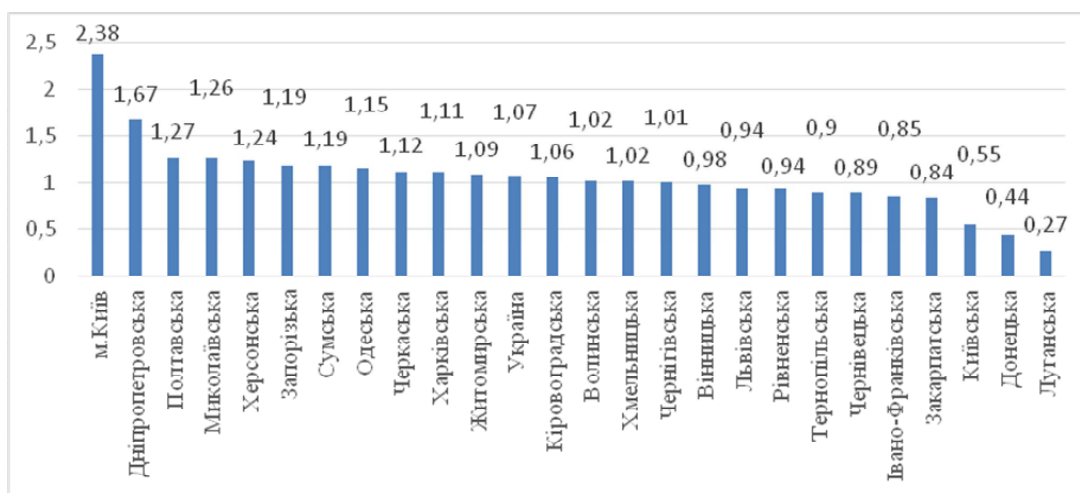

Рис. 2. Кількість банківських терміналів самообслуговування (БТС) на 1000 населення по регіонах України станом на 01.01.2018 р.

Джерело: складено авторами із використанням [15, 16].

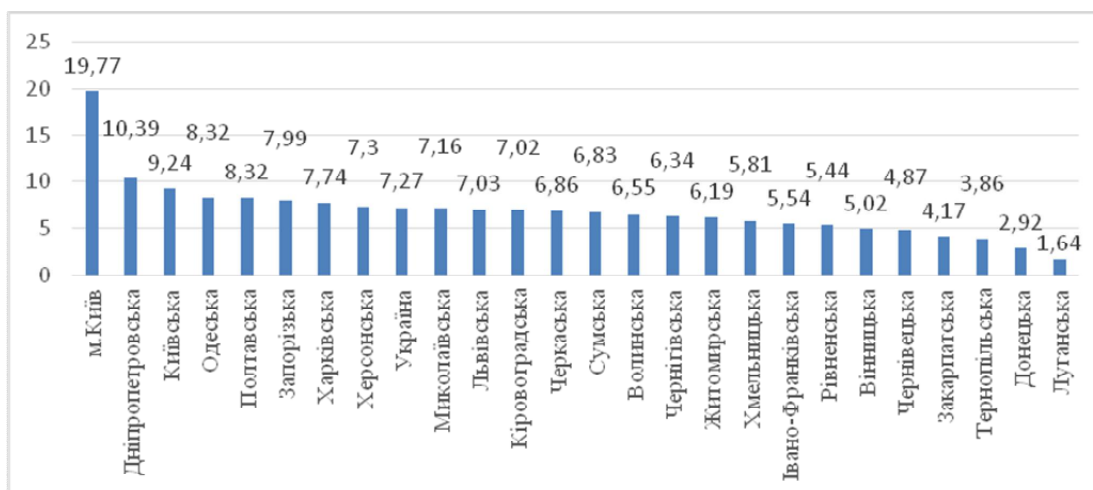

Рис. 3. Кількість платіжних терміналів (ПТ) на 1000 населення по регіонах України станом на 01.01.2018 р.

Джерело: складено авторами із використанням [15, 16].

Як видно із наведених даних, лідером щодо насиченості торгової мережі POS-терміналами (ПТ) та забезпечення банківськими терміналами самообслуговування (БТС) є м. Київ. У столиці України кількість платіжних терміналів на 01.01.2018 р. становить 19,77 шт./тисячу населення, а БТС – 2,38 шт./тисячу населення. Друге місце за обома параметрами посідає Дніпропетровська область із показниками 10,39 та 1,67 шт./тисячу населення відповідно. Останні два місця в рейтингу регіонів за показниками інфраструктури безготівкових розрахунків припадають на Донецьку та Луганську області. Необхідно відмітити, що при середньому значенні насиченості торгової мережі POS-терміналами по Україні в 7,27 (у Польщі – 12,5, а у Великобританії – понад 50), такий показник по цим двом регіонам складає лише 2,92 і 1,64 шт./тисячу населення відповідно. У той же час кількість БТС складає 0,44 в Донецькій та 0,27 шт./тисячу населення в Луганській областях, при середньому значенні по Україні 1,07. Водночас

зазначимо, що розподілена така інфраструктура не рівномірно, адже найбільше її скупчення спостерігається в головних містах регіонів, а в сільській місцевості може бути відсутня взагалі.

Основна причина такої нерівномірності економічна: будувати інфраструктуру для надання традиційних банківських послуг дорого. Тому банки фокусуються на місцях зосередження найактивнішого та найбільш платоспроможного попиту, оцінюючи окупність своїх інвестицій.

Проте, для розвитку фінансової інклюзії, банківським установам необхідно пам'ятати, що значна частина регіонів України мають в структурі постійного дорослого населення значну частку тих, хто проживає саме в селах (рис. 4, 5). Як видно із наведених даних, більше 40 % дорослого сільського населення мають Закарпатська, Тернопільська, Чернівецька, Івано-Франківська та Вінницькі області, які займають також останні позиції в рейтингу безготівкової інфраструктури (рис. 2, 3). Необхідно відмітити, що середні показники по Україні міського

Фінанси та оподаткування

дорослого населення складає 57,1 %, в той час як сільського – 24,88 % від усього постійного населення. Утім, це не означає, що мешканці менш населених чи менш економічно активних зон не потребують доступу до фінансових послуг. Він може бути забезпечений як безпосереднім доступом до

відділення фінансової установи, так із використанням можливостей дистанційного отримання фінансових послуг за допомогою комп'ютера або мобільного телефону. Отже, це дає серйозне підґрунтя для розвитку нових фінансових технологій (FinTech).

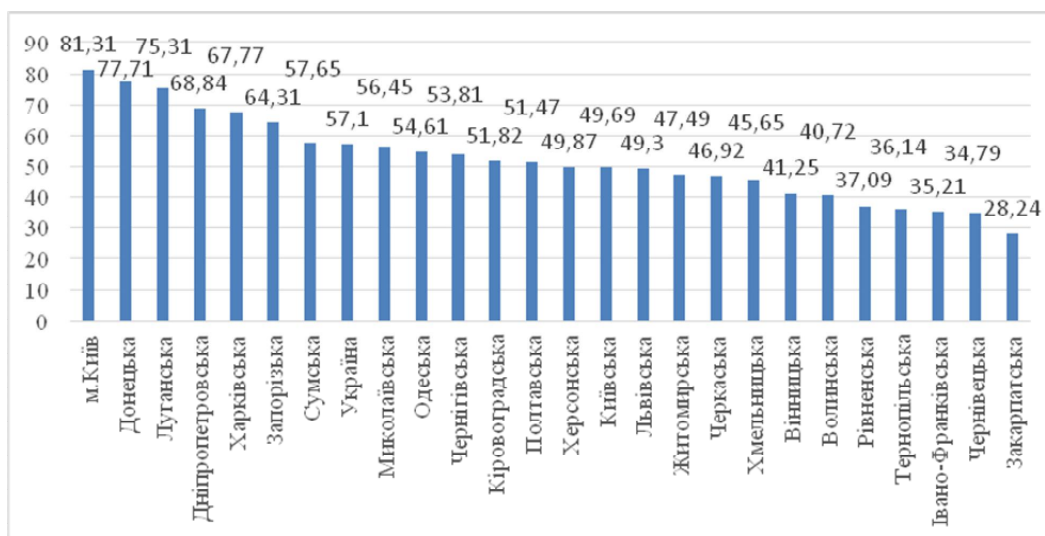

Рис. 4. Частка постійного населення міських поселень 18 років і старше в загальній чисельності по регіону станом на 01.01.2018 р., %

Джерело: [16]

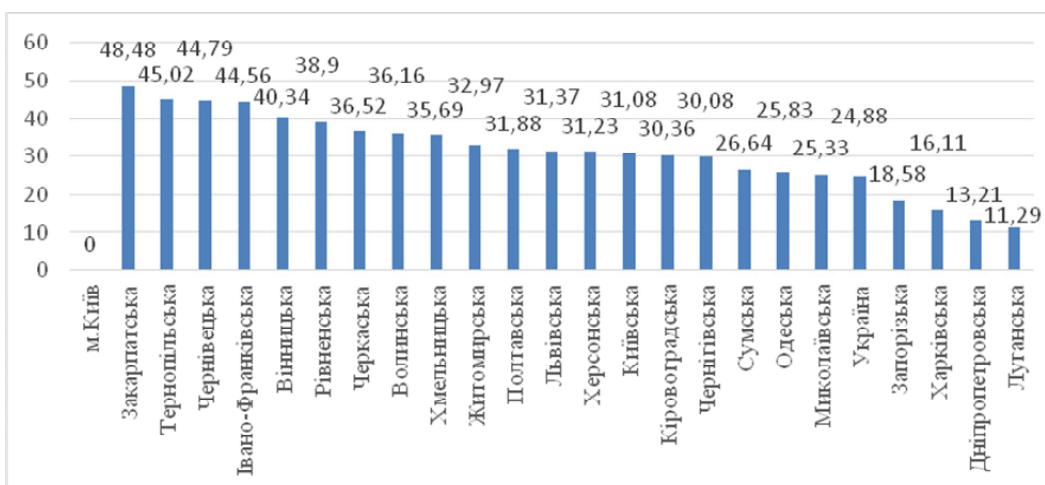

Рис. 5. Частка постійного населення сільської місцевості 18 років і старше в загальній чисельності по регіону станом на 01.01.2018 р., %

Джерело: [16]

II. Недостатня фінансова грамотність деяких груп користувачів фінансових послуг. Внаслідок цього споживач не може прийняти раціональне та відповідальне рішення щодо розміщення та використання власних і залучених коштів:

а) через ризики, що виникають в результаті неусвідомленого вкладання власних ресурсів у небанківську фінансову установу замість традиційного депозиту у банку;

б) нерозуміння ризиків при отриманні кредиту в іноземній валюті при відсутності доходів у такій же валюті.

Необхідно відмітити, що відповідно до ст. 5 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» фінансові послуги надаються фінансовими установами, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичними особами – підприємцями [13].

Законом визначено, що до фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а саме: довірче управління

фінансовими активами; залучення фінансових активів із наступним їх поверненням; фінансовий лізинг; надання коштів у позику, зокрема на умовах фінансового кредиту; надання гарантій та поручительств; обмін валют та переказ коштів (контроль за дотриманням вимог законодавства при наданні цих фінансових послуг здійснює Національний банк України); факторинг; адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах.

За даними Нацкомфінпослуг [10] станом на 10 червня 2017 р., тільки 229 ломбардів (50 % від усіх), 219 (53 %) кредитних спілок і 302 фінансові компанії (49 %) отримали ліцензію. А це означає, що половина фінкомпаній та ломбардів в Україні працювало без ліцензії. Крім того, Закон «Про споживче кредитування» [12] не поширюється на короткі кредити терміном до місяця, а також дрібні кредити на суму менше мінімальної заробітної плати. Хоча саме такі невеликі короткі кредити на суму від 1 000 до 3 000 грн. видає більшість небанківських фінансових компаній [10].

Дані, наведені в звіті Нацкомфінпослуг за 2017 р. [14] показують, що діапазон середньозважених відсоткових ставок за кредитами, які надані членам кредитних спілок коливається від 30 % і вище. А 9 спілок (3,2 % від загальної кількості) взагалі пропонують кредити під ставку більше 80 %. Крім того, середньозважена річна процентна ставка за фінансовими кредитами ломбардів за 2017 рік взагалі становить 189,3 % [9]. Ці показники значно вищі за середню вартість кредитів в національній валюті, які надає банківська система України (на 28.12.2017 – 16,64 % [2]).

Зазначимо, що недоліками кредитних спілок є:

1) відсутність гарантії повернення членам кредитних спілок їхніх внесків (вкладів) на депозитні рахунки у зв'язку з відсутністю єдиної державної системи гарантування таких внесків (вкладів);

2) член кредитної спілки ризикує внесеними коштами, як і будь-який власник підприємства, бо він не є клієнтом, як у банку, а безпосередньо бере участь в управлінні кредитною спілкою.

Серед недоліків фінансових компаній та ломбардів можна виділити такі:

- низький рівень стійкості до кризових явищ;
- невисокий рівень капіталізації фінансових компаній;

– недостатня прозорість і відкритість у взаєминах із споживачами фінансових послуг.

На сьогодні є поширеною практика незаконного надання суб'єктами господарювання ще й таких послуг як адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах, без статусу фінансової установи та ліцензії від Нацкомфінпослуг. Зазначені несумлінні суб'єкти господарювання нерідко створюють схеми залучення коштів громадян, відомі як «надання позик (кредитів) шляхом адміністрування коштів учасників груп». Як правило, такі схеми спрямовані на ошукування громадян, які через життєві обставини терміново потребують

грошових коштів (наприклад, на лікування), але не можуть отримати кредит в банку чи іншій фінансовій установі.

Водночас споживач, який бажає отримати фінансові послуги у небанківських фінансових установах, наражається на ризик фінансових пірамід. Вони збирають гроші довірливих громадян обіцяють надвисокі прибутки, яких неможливо досягти шляхом інвестування. Такі прибутки можуть виникнути тільки у разі перерозподілу грошей великої кількості людей на користь невеликої. Будь-яка фінансова піраміда рано чи пізно розвалюється, тому що грошей на всіх не вистачає. Строк існування такої піраміди – 3-9 місяців.

Окреслений стан справ, на нашу думку, збільшує ризики споживачів через неусвідомлене розміщення власних коштів у небанківській фінансовій установі.

Так, наприклад, серед питань, з якими протягом 2017 р. зверталися громадяни до Нацкомфінпослуг [14], були врегулювання відносин з фінансовими компаніями, кредитними установами та ломбардами (неправомірне нарахування відсотків по кредитах та розміру нарахованої неустойки, питання щодо правомірності відображення інформації про кредитну історію позичальників бюро кредитних історій, повернення депозитних вкладів кредитними спілками).

Як наслідок, пруденційна робота Нацкомфінпослуг по очищенню від ненадійних гравців дозволила за 2017 рік вивести з ринку 117 фінансових компаній.

Проте, незважаючи на всі ризики, проблеми та дорожнечу, населення продовжуватиме брати такі кредити, оскільки вони легкодоступні. Для їх отримання потрібен тільки паспорт і код. Саме цей прошарок позичальників залишиться незахищеним, оскільки не отримує повної інформації про кредити. Кількість та характер звернень споживачів до регулятора ринку небанківських фінансових послуг свідчать про недостатній рівень інформаційного забезпечення споживачів фінансових послуг та необхідність підвищувати фінансову грамотність. Вона сприятиме посиленню довіри громадян до фінансового сектору та дозволить активно використовувати вільні кошти населення як інвестиційні ресурси для розвитку економіки.

III. Захист прав користувача. Ця проблема є не менш гострою, ніж попередні. Її розв'язання лежить в площині розробки і дотримання відповідного законодавчого і нормативного забезпечення як окремо в банківській системі, так і в цілому на фінансовому ринку. Це дозволить гарантувати ринок безпечних та надійних фінансових послуг.

В Україні захист прав споживачів фінансових послуг відбувався лише в загальному контексті захисту прав споживачів і не є врегульованим законодавством. Конкретні вимоги до розкриття інформації щодо фінансових продуктів та відповідальність за порушення прав споживачів під час надання фінансових послуг не визначені, і від цього зазвичай потерпають користувачі таких послуг.

Фінанси та оподаткування

Розглянемо узагальнено проблему на прикладі, зокрема, Закону України «Про споживче кредитування» від 15.11.2016 р. [12], який покликаний захистити права боржника шляхом надання достовірної та повної інформації про кредитні продукти. Однак, за даними Голови НБУ Я. Смоля [4] банки, все ж таки, порушують закон в таких питаннях:

1) понад 10 % усіх рекламних матеріалів порушують заборону реклами нульової процентної ставки за кредитом;

2) у 98 % випадках клієнт не отримує повну письмову інформацію про кредит, зокрема, реальну річну ставку, орієнтовну річну вартість кредиту.

Крім того, Закон «Про споживче кредитування» не захищає позичальників ломбардів, оскільки ломбарди взагалі не підпадають під дію цього закону. Саме перед другим читанням законопроекту всі відповідні норми були з нього вилучені, адже у Верховній Раді мали окремо розглядати профільний закон «Про ломбарди», який так і не був прийнятий.

На жаль, наведений приклад є лише однією з багатьох серйозних проблем щодо захисту прав споживачів фінансових послуг в Україні. Тому провідне місце у вирішенні цього питання наразі відводиться Національному банку.

Як підкреслює Голова НБУ Я. Смолий: «роль Національного банку в розвитку фінансової інклюзії очевидна. Розвиток та стимуляція ширшого проникнення фінансових послуг та ширшого користування ними населенням є незаперечним інтересом фінансового ринку, а отже і його регулятора. Більш високий рівень фінансової інклюзії в суспільстві сприяє стабільності фінансової системи, яка стає менш концентрованою та отримує диверсифіковану базу клієнтів. Більш високий рівень фінансової інклюзії стимулює здорову конкуренцію на ринку, яка хоча й може позначитися на монопольному статусі банків як суб'єктів надання фінансових послуг, однак долучає до операцій на ринку мобільних операторів, фінтек-компаній, інтернет-платформи» [4].

Відповідно до Стратегії Національного банку України регулятор визнав однією із стратегічних цілей фінансову інклюзію [17]. Поряд із цим, згідно з Постановою Правління Національного банку України від 18 червня 2015 р. № 391 була розроблена Комплексна програма розвитку фінансового сектору до 2020 року (далі Програма), за якою регулятор бачить своїм головним завданням розроблення загальнонаціональної програми з підвищення фінансової інклюзії, яка буде спрямована на залучення до фінансових послуг неохоплене фінансовими послугами населення, зокрема, представників мікробізнесу, жителів сільських районів, людей із низьким рівнем доходів, з обмеженими можливостями та людей похилого віку [7].

З цієї метою Програма серед усіх інших завдань, передбачає:

1) підвищити прозорість та продуктивність банківської системи, у т. ч. за рахунок впровадження

цифрових технологій та безпаперових бізнес-процесів, використання новітніх ІТ-технологій, спрощення та оптимізації діяльності учасників фінансового сектору;

2) зменшити частку готівкових розрахунків і частку готівки в грошовій масі за рахунок впровадження новітніх технологій, залучення інноваційних надавачів платіжних послуг та створення сприятливих умов для використання електронних платіжних засобів;

3) створити конкурентне середовище для впровадження та використання інноваційних платіжних послуг і сервісів;

4) запровадити необхідну законодавчу базу для використання новітніх технологій у банківській сфері, розширити методи ідентифікації клієнтів;

5) стимулювати розвиток ринку FinTech.

Для покращення стану фінансової інклюзії в Україні на думку Голови НБУ Я. Смоля необхідно [4] більш активно сприяти розвитку новітніх технологій, які матимуть на меті глибше проникнення фінансових послуг. Цей ринок уже зараз активно розвивається значними темпами: на зміну традиційному банкінгу приходять фінтек, а на зміну фінтеку має прийти бігтек (або як його ще називають – текфін) – тобто великі технологічні компанії, що виходять на ринок фінансових послуг, наприклад Apple, Google, Amazon. Регулювання на ринку має бути мінімально достатнім для того, щоб управляти ризиками не сповільнюючи прогрес. Крім того, запорукою створення регуляторного поля є тісніша глобальна координація дій регуляторів в усіх юрисдикціях, що матиме також позитивний ефект для нашої економіки.

Водночас передбачається й багато інших напрямків у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг, кредиторів та інвесторів. Серед них:

1) Забезпечення захисту прав користувачів фінансових послуг. Як зазначив Член Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг О. Залетов, подальший розвиток ринку небанківських фінансових послуг залежить від прийняття змін до законодавства, спрямованих на прискорення фінансової інклюзії та розвитку цифрових і мобільних технологій [8]. Зокрема, мова йдеться про:

а) законопроект № 2456-д від 29 грудня 2015 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів», який прийнятий Верховною Радою України за основу та затвердження якого передбачено Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Цей законопроект є наріжним каменем на шляху розбудови сучасної системи захисту прав споживачів фінансових послуг. Інститути та механізми захисту цих прав і свобод в європейських країнах є безперечним та обов'язковим надбанням суспільства, давно закріплені в нормах права і щодня реалізуються на практиці.

Зазначений законопроект дозволить створити правове підґрунтя взаємодії фізичних осіб з банками

та фінансовими компаніями за європейським зразком у таких напрямках: підвищення фінансової обізнаності громадян та посилення їх правової захищеності. Він спрямований, перш за все, на усунення прогалин та неузгодженостей у системі нормативно-правового забезпечення захисту прав споживачів. Зокрема законопроект № 2456 встановлює однакові вимоги щодо реклами послуг, розкриття інформації банками та небанківськими фінансовими установами. У результаті це сприятиме поверненню довіри між учасниками фінансових операцій.

б) нову редакцію закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення» [11].

2) Глибокий розвиток фінансової обізнаності громадян. Для цього потрібне об'єднання і спільна робота над фінансовою інклюзією всіх стейкхолдерів – регуляторів, уряду, учасників ринку та громадських організацій.

Таким чином, в результаті запровадження та реалізації передбачених Програмою заходів і дій, а також з урахуванням інших пріоритетних реформ (наприклад, проекту «А9. Cashless economy» [1]), мають значною мірою покращитись всі показники рівня фінансової інклюзії, починаючи від кількості рахунків, відкритих дорослим населенням у банківських установах України і, закінчуючи ключовими показниками, які наведені в табл. 2

Таблиця 2

Ключові показники результативності реалізації Програми в сфері покращення фінінклюзії

Показник	Розрахунок показника	01.01.2015	01.01.2020
Рівень готівки в економіці	Згідно з методикою, відношення М0 до ВВП	17,8 %	Не вище 9,5 %
Рівень безготівкових розрахунків	Частка безготівкових операцій у загальному обсязі операцій із використанням платіжних карток	25 %	55 %
Кількість POS-терміналів	Співвідношення POS-терміналів до чисельності населення (тис. шт./ млн. осіб)	4,7	11,0

Джерело: [7].

Висновки. Таким чином, фінансова інклюзія є шляхом до майбутнього зростання економіки через мобілізацію заощаджень населення, інвестицій у розвиток економіки України, а також диверсифікації фінансової системи.

Встановлено, що проблеми забезпечення фінансової інклюзії в Україні, як і в інших країнах, пов'язані з:

1) відсутністю можливості кожного користувача скористатися послугою через контакт із фінансовим посередником. Середнє значення насиченості торгової мережі POS-терміналами по Україні в 7,0 разів менше, ніж, наприклад, у Великобританії;

2) далеко не кожен споживач здатний здійснити усвідомлений вибір послуги, повністю розуміючи вигоди та ризики від користування нею;

3) в більшості своїй відсутня гарантія безпечного, прогнозованого та якісного надання фінансової послуги третьою стороною.

Саме тому Національний банк України визнав однією із стратегічних цілей фінансову інклюзію та розробив Комплексну програму розвитку фінансового сектору до 2020 року, яка передбачає напрацювання нормативно-законодавчих актів, забезпечення та подальші перспективні дослідження певних дій у сфері розвитку інформаційних технологій, захисту прав споживачів фінансових послуг, кредиторів та інвесторів.

Прийняття законів та реалізація зазначених заходів призведе до розширення використання банківських та небанківських фінансових послуг для підвищення не лише рівня життя населення, але й фінансової інклюзії в цілому, а також для збільшення інвестицій у створення сучасної інфраструктури фінансової системи України.

4 Список використаних джерел

1. «А9. Cashless economy»: Концепція проекту [Електронний ресурс]. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=31538042>

2. Вартість кредитів [Електронний ресурс]. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/index>

3. Відякін М., Яблоновський Д. Фінінклюзія: що це таке і чому це важливо для всіх українців та українців? [Електронний ресурс]. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/rankova-hvylya/fininkluziya-shcho-ce-take-i-chomu-ce-vazhlyvo-dlya-vsikh-ukrayinok-ta-ukrayinciv>

4. Вітальне слово Голови НБУ Я. Смоля на Finclusion UA: Форум з фінансової інклюзії [Електронний ресурс]. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article.jsessionid=D4037130530F6AACBDDDB984DDD8BF725?art_id=71600439&showTitle=true

5. Капустина О. Инновационные решения. Сервис WOG PAY [Електронний ресурс]. URL: https://finclusion.bank.gov.ua/src/files/Olga_Kapustina_WOG_PAY.pdf

6. Квіткін М. АХА шлях до цифрових перетворень [Електронний ресурс]. URL: https://finclusion.bank.gov.ua/src/files/Kvitkin_AXA.pdf

7. Комплексна програма розвитку фінансового сектору до 2020 року [Електронний ресурс]. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266>

8. Небанківський фінансовий ринок: підсумки 2017 року (інфографіка) [Електронний ресурс]. URL: <https://afi.org.ua/articles/nebankivskiy-finansoviy-rinok-pidsumki-2017-roku-infografika>

9. Основні показники діяльності фінансових компаній та лізингодавців [Електронний ресурс].

Фінанси та оподаткування

URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/OsnPokazn/FK_4%20кв_2017.pdf

10. Половина фінкомпаній та ломбардів в Україні працює без ліцензії [Електронний ресурс]. URL: <https://afi.org.ua/articles/polovina-finkompaniy-ta-lombardiv-v-ukrayini-pracyuie-bez-licenziyi>

11. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>

12. Про споживче кредитування: Закон України від 15.11.2016 р. № 1734-VIII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>

13. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

14. Публічний звіт про діяльність Національної Комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за 2017 рік [Електронний ресурс]. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/ZVIT2017/ZBIT_2017.pdf

15. Ринок платіжних карток в Україні [Електронний ресурс]. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219

16. Розподіл постійного населення за статтю та віком на 1 січня 2018 року [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2018/06/106.pdf>

17. Стратегія Національного банку України. Програма дій 2019 [Електронний ресурс]. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=86050888>

18. Фінансова грамотність, обізнаність та інклюзія в Україні: звіт про дослідження [Електронний ресурс]. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83136332>

19. Фінансова інклюзія [Електронний ресурс]. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=61B2B6A69FFB15CC49A429559A591837?art_id=3961976&cat_id=3115908

20. Шкріб М. Как победить финансовую безграмотность [Електронний ресурс]. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/kak-pobedit-finansovuju-bezgramotnost-320669/>

21. Frequently Asked Questions about Financial Inclusion [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cgap.org/about/faq#why-does-financial-inclusion-matter>

22. Owczarek T. Financial Inclusion: Poland's Experience [Електронний ресурс]. URL: https://finclusion.bank.gov.ua/src/files/Tomasz_Owczarek.pdf

23. Soderberg G. Financial inclusion in the cashless society?: Challenges and initiatives in Sweden [Електронний ресурс]. URL: https://finclusion.bank.gov.ua/src/files/Gabriel_Soderberg_History_of_financial_maturity_Sweden.pdf

24. Taylor I. Mastercard's commitment to financial inclusion [Електронний ресурс]. URL: https://finclusion.bank.gov.ua/src/files/Ian_Taylor_The_Financial_inclusion_opening_speech.pdf

25. UFA2020 Overview: Universal Financial Access by 2020 [Електронний ресурс]. URL: <http://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/brief/achieving-universal-financial-access-by-2020>

4 References

1. «A9. Cashless economy»: Konceptija proektu [A9. Cashless economy: The concept of the project]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=31538042>

2. Vartistj kredytiv [The cost of loans]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/control/uk/index>

3. Vidjakin, M., Jablonovskij, D. (2018). Fininkluzija: shho ce take i chomu ce vazhlyvo dlja vsikh ukrajink ta ukrajinciv? [Financial inclusion: what is it and why it is important for all Ukrainians and Ukrainians?] Retrieved from <https://hromadske.radio/podcasts/rankova-hvylya/fininkluziya-shcho-ce-take-i-chomu-ce-vazhlyvo-dlya-vsikh-ukrajink-ta-ukrajinciv>

4. Vitaljne slovo Gholovy NBU Ja. Smolija na Finclusion UA: Forum z finansovoi inkluziji [Welcome speech by the Chairman of the NBU Y. Smolij on Finclusion UA]. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=D4037130530F6AACBDDDB984DDD8BF725?art_id=71600439&showTitle=true

5. Kapustina, O. (2018). Innovatsionnyie resheniya [Innovative solutions]. Servis WOG PAY. Retrieved from https://finclusion.bank.gov.ua/src/files/Olga_Kapustina_WOG_PAY.pdf

6. Kvitkin, M. (2018). AXA shljakh do cyfrovjkh peretvorenj [AXA Way to Digital Swipe]. Retrieved from https://finclusion.bank.gov.ua/src/files/Kvitkin_AXA.pdf

7. Kompleksna prohrama rozvytku finansovogho sektoru do 2020 roku [Comprehensive program of development of the financial sector up to 2020]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266>

8. Nebankivskij finansovj rynek: pidsumky 2017 roku (infografika) [Non-bank financial market: the results of 2017 (infographics)]. Retrieved from <https://afi.org.ua/articles/nebankivskiy-finansoviy-rinok-pidsumki-2017-roku-infografika>

9. Osnovni pokaznyky dijajnosti finansovjkh kompanij ta lizyngodavciv [Key performance indicators of financial companies and lessors]. Retrieved from https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/OsnPokazn/FK_4%20кв_2017.pdf

10. Polovyna finkompanij ta lombardiv v Ukraini pracuje bez licenziji [Half of finance companies and pawnshops in Ukraine operate without a license]. Retrieved from <https://afi.org.ua/articles/polovina-finkompaniy-ta-lombardiv-v-ukrayini-pracyuie-bez-licenziyi>

11. Verkhovna rada Ukrainy. (2014). Pro zapobighannya ta protydyju leghalizaciji (vidmyvannju) dokhodiv, finansuvannya teroryzmu ta finansuvannya rozpovsjudzhenja zbroji masovogho znyshhenja: Zakon Ukrainy [About Preventing and Combating the Legalization (Laundering) of Income, Financing Terrorism and Financing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>
12. Verkhovna rada Ukrainy. (2016). Pro spozhyvche kredytuvannya: Zakon Ukrainy [About consumer lending: Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>
13. Verkhovna rada Ukrainy. (2001). Pro finansovi poslughy ta derzhavne rehuljuvannya ryнкiv finansovykh poslugh: Zakon Ukrainy [About Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets: Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>
14. Nacionaljna Komisija, shho zdijsnjuje derzhavne rehuljuvannya u sferi ryнкiv finansovykh poslugh. (2017). Publichnyj zvit pro dijajnistj [Public report on the activities of the National Commission for the regulation of state regulation of financial services markets for 2017] Retrieved from https://www.nfp.gov.ua/files/ZVIT2017/3BIT_2017.pdf
15. Rynok platizhnykh kartok v Ukraini [Payment cards market in Ukraine]. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219
16. Rozpodil postijnogho naseleenna za stattju ta vikom na 1 sichnja 2018 roku [Distribution of permanent population by sex and age as of January 1, 2018]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2018/06/106.pdf>
17. Strateghija Nacionaljnogho banku Ukrainy. Proghrama dij 2019 [Strategy of the National Bank of Ukraine. Program of action 2019]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=86050888>
18. Finansova ghratomnistj, obiznanistj ta inkluzija v Ukraini: zvit pro doslidzhennja [Financial Literacy, Awareness and Inclusion in Ukraine: Report on Research]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83136332>
19. Finansova inkluzija [Financial Inclusion]. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=61B2B6A69FFB15CC49A429559A591837?art_id=3961976&cat_id=3115908
20. Shkreb, M. (2018). Kak pobedit finansovuyu bezgramotnost [How to beat financial illiteracy]. Retrieved from <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/kak-pobedit-finansovuju-bezgramotnost-320669/>
21. Frequently Asked Questions about Financial Inclusion. Retrieved from <https://www.cgap.org/about/faq#why-does-financial-inclusion-matter>
22. Owczarek, T (2018). Financial Inclusion: Poland's Experience. Retrieved from https://finclusion.bank.gov.ua/src/files/Tomasz_Owczarek.pdf
23. Soderberg, G. (2018). Financial inclusion in the cashless society?: Challenges and initiatives in Sweden. Retrieved from https://finclusion.bank.gov.ua/src/files/Gabriel_Soderberg_History_of_financial_maturity_Sweden.pdf
24. Taylor, I. (2018). Mastercard's commitment to financial inclusion. Retrieved from https://finclusion.bank.gov.ua/src/files/Ian_Taylor_The_Financial_inclusion_opening_speech.pdf
25. UFA2020 Overview: Universal Financial Access by 2020. Retrieved from <http://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/brief/achieving-universal-financial-access-by-2020>